

OSNIVAČI ČASOPISA KAJ I UREDNIŠTVO PRVOGA
GODIŠTA, 1968. (II.)

Izbor iz poezije i biografske bilješke*

NESI TI MRTEV KONJ ŽELEZNI

Stjepan Bence (1913. – 1976.)

Kobila z obešenom glavom

Pred vrati stala je kobila
z dogom, obešenom glavom.
Po sveto tak je hodila,
pokrita starom ponjavom.

Gazda imel je bruha,
i kehljo je skriti ne mogel.

* U drugom nastavku, izborom iz kajkavskoga pjesništva i kraćim biografskim bilješkama, podsjećamo na dvoje autora iz grupe pjesnika - osnivača časopisa Kaj, ujedno i članova uredništva prvoga godišta 1968. - na Stjepana Bencea i Anđelu Vokaun-Dokmanović. Početkom 1968. - kao časopis „za kulturu i prosvjetu“ Kaj je nastao inicijativom kajkavskih pjesnika - među kojima su, uz prvog i dugogodišnjeg glavnog i odgovornog urednika Stjepana Draganića, osnivačima bili Anđela Vokaun-Dokmanović, Fran Koncelak, Stjepan Bence, Melita Runje i Benedikt Tumpa. Toj se grupi, ujedno i članovima redakcijskog odbora, pridružuju: Ljubica Duić, Tomislav Stunić i slikar Zorislav Drempetić Hrčić (autor likovne opreme prvih brojeva časopisa i naslovnice). Književni podsjetnik na oboje pjesnika, ako je suditi po njihovim antologijskim pjesmama, neizbježno traži i suvremeno (pre)vrednovanje njihova djela. Stjepan Bence zastupljen je u svim mjerodavnim antologijama kajkavskoga pjesništva (Ogenj reči, 1986., i Rieči sa zviranjka, 1999. Jože Skoka, Antologiji novije kajkavske lirike Mladena Kuzmanovića, 1975.), a Anđela Vokaun-Dokmanović u Kuzmanovićevoj antologiji, zatim oboje autora u Panorami novijega kajkavskoga pjesništva (Kaj 1/1971., te drugim Kajevim izborima), Horvackoj zemlji, 1971. itd. (op. ur. - E. Kovač i B. Pažur).

Mama so mo dali kruha,
pri deli kaj je pomogel.

I rasohe deli so na kola,
pobirali po hiži bokčijo:
opravo, kerdelo, stola...,
nikaj kaj ne pozabijo.

I onda, išli su v redo:
napre kobila z obešenom glavom,
te tožni den, to dogo sredo,
pokrita z bogečkom ponjavom.

Zgubljeni broji

V taboru saki se prezival,
kre imena navek i broja je mel.
Brez toga smrt je bližeša bila!
I tak
ni hmreti si ne smel.

V taboru se zato navek brojilo,
ka nikam se nej mogel skriti.
Sam dnevi se nesu brojili,
da je k smrti
trebalo oditi...!

A saki den tokli smo se strašno:
neprijatelj, smrt i ja – si troje.
I nišči je ne nigdar obladao,
zvun smrti.
A mi? Zgubili smo broje!

Na mosto...

Črna noč je na mosto zastala,
za melin, za drevje,
z deždom je zvezana...

Pod mostom je zver ritala,
i breja
se noć hitala.

A vožje se je do neba napnolo;
med jarmi odvečer
sonce se zgubilo.

Hej, što bo jempot skočil

Hej, što bo jempot na konja skočil
i poletel kak viher od hiže do hiže? –
Hej, što bu stepel stare zide
i vužgal ogenj, kak pes naj liže?

Naj liže, naj žere canjke stare,
z kutorovnjaka naj si vun bežijo...
Naj zgorijo lese, meje, hatari,
i za tem naj se znova delijo!

Hej, što bo jempot na konja skočil
i za ogenj pobral se suhe križe...?
Hej, što bu letel kak viher
od hiže do hiže...?

Nesi ti mrtev

Nesi ti mrtev konj železni
po poljo ka već ne bežiš:
zelena, žota i modra
je voda
od tvoje krvi
de ve ležiš...

De ve ležiš pod kamenjem,
slepe su ti oči – jaj!
Trem so mrtvem

počinek zadnji:
železne gatre
i strugin mlaj.

Nesi ti mrtev konj železni:
ali življenje jim što bo dal?
Voda je tekla
zelena i žota,
kre brega
de most je stal.

Konj železni, konj brez srca,
i voda, masna, zelena i žota!
Kak se bote vrnoli
spod kamena,
brez mosta,
z zadnjega pota?

Globoko...

Vodo smo iskali
i zdenca smo kopali
globoko, globoko.

V oči smo si gledali
i v dušu spoščali,
globoko, globoko.

I v togi smo plakali
i žejo si gasili,
globoko, globoko.

I srečo smo vgunoli
i zemljo to ljubili,
globoko, globoko.

Sledi i tragi (1971.)

Norom smeho kreja je ne bilo...

Na zadnje stal je i podium
z kotrige naše dece napravljeni.
Z roke v roku faklje smo davali;
drage kušovali i mahali, mahali...

Išče nigdar tak lepo nismo popevali,
što bi nam i mogel pregovarjati?
Norom smeho kreja je ne bilo,
a morali bi jafkati, jafkati!

Sledi i tragi (1971.)

Tiho, brez reči...

Za bregi zgubilo se sonce,
pred večer tiho...
I nišči na jega obrnol se ni,
niti sozo spustil,
niti pak se nešči žalostil.

Za tem pak došla je noč,
da v soldacijjo prešel je Štef –
i nišči na jega obrnol se ni,
niti sozo spustil,
niti pak se nešči žalostil.

I tam je opal:
tiho,
brez reči,
kak da nigdar neje bil –
i nišči na jega obrnol se ni,
niti sozo spustil,
niti pak se nešči žalostil.

Kruh sozom zamešeni (1963.)

Novo življenje

Onda je itak tabor minol,
brojili so ljudi što je zginol? –
Človek, šteri več bil je mrtev,
iz zemlje se zdignol!

Plugi su znova gluboko sekli
i konji so zemljo sonco vlekli. –
Popevka nova dalko je letela,
kre pota je žena korpo dol dela.

Ftrudnela se...
Od novog življenja bila je pijana.
Mož je dagud v sonce pogledal
i pital se: de je tak dugo ostala?

Kruh sozom zamešeni (1963.)

Plakali smo stopram v tork

V jednom koto blatnog dvora
mi, deca, najrajši smo bili;
a v koto tom zvun zdenca
krčmarski bil je šekret –
i ono, kaj najrajši smo imeli,
bil je naš dragi dečji svet.

Na smetnjako naše veselje je raslo:
konfeti, koreandoli – papernata sreča.
I či bil je išče šteri lmpion,
v ponedelek, onda, saki bil je kral!
A plakali smo stopram v tork,
či nišči nam kruha ne dal.

Kruh sozom zamešeni (1963.)

Meseca sem vlovil...

Bil je večer,
da je voda šomom srce prala,
I senje so peroti dobile,
a ti me nesi poznala...

A ja sem i to večer
meseca v šaki vode vlovil;
ali voda je črez prste scurela,
a mesec se je za oblake skrila.

Kaj 1/1971.

(Izbor iz *Antologije novije kajkavske lirike*, M. Kuzmanović, Kaj 3-5/1975., *Antologije hrvatskoga kajkavskoga pjesništva „Ogenj reči“*, J. Skok, Kaj 4-6/1986. i *Panorame novijega kajkavskoga pjesništva*, Kaj 1/1971.)

Bilješka o pjesniku

Stjepan Bence (Čakovec, 3. svibnja 1913. – Zagreb, 9. rujna 1976.)

Pjesnik (zanimanjem građevinski tehničar), koji je živio i djelovao u Čakovcu, svojim se kajkavskim stihovima javio uoči Drugog svjetskog rata, a aktivnije je objavljivao u poratnom razdoblju. Objavio je dvije zbirke stihova na rodnoj međimurskoj kajkavštini (*Kruh sozom zamešeni*, Zagreb 1963., *Sledi i tragi*, Čakovec 1971.).

Premda je neposredno pred Drugi svjetski rat bio član grupe antifašistički orijentiranih hrvatskih književnika Hrvatskog zagorja, Podravine i Međimurja, u kojoj djeluje i, npr., Mihovil Pavlek Miškina, u njegovim stihovima nema izrazitijih ideoloških akcenata. Bio je suradnik zagrebačkog Književnika, no, stjecajem okolnosti (ideološki konfliktno predratno okružje, cenzura), nije zamjetnije objavljivao. Poslije rata surađivao je u mjesečniku Straža danas, tjedniku Varaždinske vijesti, Zagorskom kalendaru...

Trajno obilježen iskustvom dvaju svjetskih ratova, od kojih je prvi doživio kao dijete, a drugi kao mlad čovjek, Bence je doživljene tjeskobe nosio kao dio svoga identiteta te je stoga tema rata, „tabornost“ (Kalinski), trajna odrednica njegova djela. Vilko Ivanuša u predgovoru *Kruhu sozom zamešenim* rekao je kako u Benceovim pjesmama „zaista nema krika ni izravnog buntovnog pokliča, ali se osjeća u njima težak i nesvijestan protest proziv besmislenog klanja za tuđe interese“.

Za Bencea, radnika, graditelja po struci, jednako je bitna i socijalna tematika o kojoj govori „tvrdim i hrapavim stihovima, kakva je i ruka međimurskog zemljoradnika“ (Ivanuša). Živeći u doba oskudice, dobro se sjećao tegoba predratnog i ranopostratnog preživljavanja, ali ne utapajući se u tim evociranjima nego nastojeći u njima naći zapretanu ljepotu (kratki trenuci blagdanske sreće koja se ostvaruje kao kratkotrajni prekid gladi, *Plakali smo stopram v tork*). Izdvojimo (slijedeći nepogrešiv instinkt antologičara Ive Kalinskog i njegovu procjenu) u refleksivno-socijalnoj skupini pjesmu *Kobila z obešenom glavom*, u kojoj, lapidarnom neposrednošću zapisujući fragmente pripreme za posao, donosi paralelne portrete konja i gazde. Ta dojmjljiva uvodna slika ima potencijal za kompleksniji zahvat, bilježenjem niza pojedinosti, ukupnost čije dojmjljivosti je upravo u toj namjernoj nedorečenosti.

Pejzaž, kojeg je „prepuna kajkavska dijalektalna lirika” (Kalinski) i kod Bencea ostaje na razini „prosječna kazivanja”, ali u antologijskim pjesmama neki detalji („Črna noć je na mostu zastala,/.../Pod mostom je zver ritala”, *Na mosto*) uspiju proizvesti specifičnu atmosferu, koja nosi elemente fantazmagoričnog, nadrealnog.

Dijelom opusa, osobito socijalne i pejzažne tematike, Bence se uklapa u mnoštvo autora koji zapisuju „ispreponavljane motive, petrificirane rimovane kalupe, želatinozne petricokerempuhovske opservacije” (Kalinski), no ima u njega stihova u kojima govori pamtivo i osebužno.

Vilko Ivanuša u njegovom djelu kao posebnu vrijednost prepoznaje prisutnost „doživljene neposrednosti, smirene kontemplacije, humanosti i unutrašnje dramske napetosti, izvornog načina poetskog izražavanja, umjetničke i moralne snage”.

U mnogim stihovima Bence je prožet gotovo domjanićevskim sentimentom, žalom zbog neumitnosti rastanka od dragih osoba (mati, otac), neostvarenih ljubavi (*Stala boš na stezi*), tegobnog života u kojem ne nalazi mir i ispunjenje (*Stara misel*).

Velikim dijelom njegove pjesme su fragmenti koji se, bez intencionalne povezanosti, u konačnici integriraju u autonomnu konzistentnu poetiku.

Emilija Kovač